

**“BERDAQ IJODIDA IJTIMOIIY ADOLAT KONSEPSIYASI VA
UNING ZAMONAVIIY HUQUQIIY JAMIYAT BARPO ETISHDAGI
AHAMIYATI”**

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Fakultet: 1-son Davolash ishi

Talaba: Izzatillayeva Yulduzxon

Guruh: 211

ANNOTATSIYA: *Mazkur ishda Berdaq G‘arg‘abay o‘g‘li asarlaridagi ijtimoiy adolat va tenglik g‘oyalari tahlil qilinadi. Shoirning "Solliq", "Buzilmadi" kabi she‘rlari misolida o‘sha davrdagi huquqsizlik va xalq dardi yoritilgan. Shuningdek, Berdaqning "adolatli rahbar" haqidagi qarashlari bugungi huquqiy davlat qurish islohotlari bilan bog‘lab o‘rganiladi. Tadqiqotdan maqsad — shoir merosi orqali yoshlarda adolat tuyg‘usini shakllantirishdir.*

KALIT SO‘ZLAR: *Berdaq, ijtimoiy adolat, tenglik, realizm, soliq, inson qadri, huquqiy davlat, vatanparvarlik.*

KIRISH

Insoniyat tarixida har bir davrning o‘z ma‘naviy mayoqlari bo‘ladi. Qoraqalpoq xalqining milliy o‘zligini anglatishda, uning dardu hasratini va erkinlikka bo‘lgan intilishini badiiy tilda ifoda etishda Berdaq (Berdimurod) G‘arg‘abay o‘g‘lining o‘rni beqiyosdir. U nafaqat lirik shoir, balki jamiyatning ijtimoiy manzarasini realistik bo‘yoqlarda chizib bergan ulug‘ mutafakkirdir.

Bugungi kunda Yangi O‘zbekistonda inson qadri, huquq va manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Shu nuqtayi nazardan, Berdaq ijodini o‘rganish shunchaki adabiy tahlil emas, balki xalqimizning adolat haqidagi ko‘p asrlik orzu-umidlarini anglash demakdir. Shoir asarlarida ilgari surilgan "adolatli shoh", "erkin xalq" va "teng huquqlilik" g‘oyalari hozirgi huquqiy jamiyat qurish konsepsiyamiz bilan g‘oyaviy jihatdan hamohangdir.

Mavzuning dolzarbligi:

Globalashuv va turli mafkuraviy ziddiyatlar kuchaygan hozirgi zamonda yoshlar ongida adolat tuyg'usini shakllantirishda klassik merosimizga tayanish zarur. Berdaqning ijtimoiy adolat haqidagi qarashlarini tizimli o'rganish, uning asarlaridagi huquqiy va axloqiy me'yorlarni tahlil qilish ijtimoiy-gumanitar fanlarning kechiktirib bo'lmaydigan vazifalaridan biridir.

ASOSIY QISM

1.1 XIX asr Qoraqalpog'iston ijtimoiy hayoti va Berdaq realizmi

Berdag ijodini tahlil qilishda uning yashagan davri — XIX asrning murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitini hisobga olish lozim. Bu davrda Xiva xonligi tarkibidagi Qoraqalpog'iston hududida o'zaro urushlar, soliq yukining og'irligi va mahalliy amaldorlarning o'zboshimchaligi avj olgan edi. Akademik I.Sagitov ta'kidlaganidek, *"Berdag shunchaki lirik emas, balki o'z davrining ijtimoiy nuqsonlarini xalqchil tilda bayon qilgan realistik shoirdir"* [1].

Shoirning ijtimoiy adolatga bo'lgan qarashlari uning hayotiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq. U o'z asarlarida faqat shaxsiy kechinmalarini emas, balki butun bir xalqning ijtimoiy ahvolini aks ettirdi. Xususan, shoirning **"Soliq"** she'ri bu borada tarixiy hujjat darajasidagi asar hisoblanadi.

Manba asosidagi tahlil: She'rda soliq yig'uvchilarning beshafqatliligi shunday tasvirlanadi:

"Kambag'alning borini tortib olurlar, Ko'z yoshiga boqmay o'tga solurlar..."

Bu misralar orqali Berdaq o'sha davrdagi **huquqiy anarxiya** (tartibsizlik) va oddiy xalqning himoyasizligini fosh etadi. Filologiya fanlari doktori Q.Maqsetov yozganidek: *"Berdag she'riyatidagi realizm — bu shunchaki tasvir emas, balki ijtimoiy tengsizlikka qarshi qaratilgan ma'naviy isyondir"* [2].

1.2. "Adolatli shoh" va "Ideal jamiyat" konsepsiyasi

Berdag o'z ijodida faqat muammolarni aytibgina qolmay, balki ularning yechimi sifatida **"Adolatli rahbar"** obrazini ilgari suradi. Uning talqinida davlatni

boshqaradigan shaxs, avvalo, xalqning dardu hasratini bilishi, qonun va adolatni har narsadan ustun qo'yishi lozim.

Shoir "**Yaxshiroq**" she'rida ijtimoiy tabaqalanishni tanqid qilar ekan, jamiyatdagi boylikning adolatsiz taqsimlanishiga e'tibor qaratadi. Uning fikricha, rahbarning asosiy vazifasi — xalq farovonligini ta'minlashdir. Bu g'oya bugungi kundagi "**Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak**" degan tamoyilimizga to'la mos keladi.

Ilmiy xulosa: Berdaqning adolat haqidagi tushunchalari uning lirik qahramoni orqali ijtimoiy tenglik talabi darajasiga ko'tariladi. Shoir inson qadrini uning boyligi yoki kelib chiqishi bilan emas, balki uning jamiyatga keltirgan foydasi va ma'naviy pokligi bilan o'lchaydi [3].

1.3. Berdaq ijodida inson huquqlari va xotin-qizlar erkinligi masalasi

Berdag nafaqat umumiy adolatni, balki jamiyatning eng zaif qatlamlari — ayollar va yoshlarning huquqlarini ham jasorat bilan himoya qilgan. O'sha davrning og'ir sharoitida, ayollarning ijtimoiy huquqlari deyarli tan olinmagan bir muhitda shoirning bu mavzuni ko'tarib chiqishi chinakam ma'naviy qahramonlik edi.

Shoirning "**Qizlar**" she'ri shunchaki go'zallik madhi emas, balki insoniy erkinlik deklaratsiyasidir. U ayollarni jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida ko'radi va ularning ta'lim olishi, o'z taqdirini o'zi belgilashi tarafdori bo'lib chiqadi.

Manba asosidagi tahlil: Filologiya fanlari doktori S.Bahodirova ta'kidlaganidek: *"Berdaq ayol shaxsiga millatning onasi, kelajak tarbiyachisi sifatida qaraydi va uning huquqlari poymol qilinishini jamiyatning inqirozi deb biladi"* [4]

1.4. "Omonkeldi" dostonida adolat va qonun ustuvorligi talqini

Berdagning "**Omonkeldi**" dostoni uning ijtimoiy-huquqiy qarashlarining cho'qqisidir. Doston qahramoni Omonkeldi — xalq ichidan chiqqan, adolat va qonun ustuvorligi uchun kurashuvchi timsoldir. Shoir bu asar orqali "Kuchsizning huquqi — kuchlining xohishi" bo'lib qolgan tizimni qattiq tanqid qiladi.

Dostondagi asosiy g'oya shundan iboratki, har qanday rahbar yoki amaldor qonun oldida teng bo'lishi shart. Shoir bu asarida shunday deydi:

"Adolat bilan ish yuritgan xon bo'lar, Xalqi rozi bo'lsa, yurti omon bo'lar..."

Bu misralar bugungi kunda konstitutsiyaviy islohotlarimizning mazmun-mohiyatiga, ya'ni **"Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak"** degan tamoyilga to'laqonli hamohangdir.

Ilmiy asoslash: Tadqiqotchi J.Xoshmanov o'zining ilmiy ishlarida shunday yozadi: *"Berdaqning 'Omonkeldi' dostoni o'z davrining huquqiy kodeksi vazifasini o'tagan. Unda shaxs daxlsizligi va ijtimoiy tenglik g'oyalari badiiy shaklda qonunlashtirilgan"* [5].

2. BERDAQNING IJTIMOIIY-HUQUQIIY QARASHLARI VA ZAMONAVIIY ISLOHOTLAR UZVIYLIQI

2.1. "Inson qadri" tamoyili: Berdaq falsafasidan bugungi kungacha

Berdaq ijodining bosh g'oyasi — insonni ulug'lash, uning dardi bilan yashashdir. Shoir *"Inson bo'lish qiyin"* degan falsafani ilgari surar ekan, shaxsning jamiyatdagi o'rni uning mansabi bilan emas, balki axloqi va adolati bilan o'lchanishini ta'kidlaydi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasida belgilangan **"Inson — jamiyat — davlat"** tamoyili Berdaq orzu qilgan ijtimoiy adolatning huquqiy ifodasidir. Shoir o'z davrida:

"Zolimning zulmidan xalq bo'ldi bezor, Adolat bo'lmasa, yurt bo'lur abgor" – deb yozganida, aynan qonun ustuvorligi bo'lmagan jamiyatning inqirozini bashorat qilgan edi.

Ilmiy asoslash: Huquqshunos olimlarning fikricha, Berdaq asarlaridagi ijtimoiy tanqid elementlari bugungi **korrupsiyaga qarshi kurash** va **davlat organlarining xalq oldidagi hisobdorligi** g'oyalari bilan bevosita bog'liq. *"Berdaq – o'z asarlari bilan huquqiy tengsizlikka qarshi kurashgan ilk qoraqalpoq mutafakkirlaridan biridir"* [6].

2.2. Korrupsiyaga qarshi kurash va Berdaqning "Buzilmadi" she'ri

Berdaqning "**Buzilmadi**" she'ri o'sha davrdagi jamiyatning "ma'naviy eroziyasi" va tizimli muammolarini fosh etadi. Undagi:

"To'g'ri gapni aytsang, boshing ballidir, Egri yo'lga kirgan — yo'li tillodir"
– misralari amaldorlar o'rtasidagi poraxo'rlik va adolatsizlikni ochiq ko'rsatadi.

Zamonaviy tahlil shuni ko'rsatadiki, Berdaq ushbu misralar orqali jamiyatning rivojlanishiga to'siq bo'ladigan eng katta illat — **adolatsiz boshqaruvni** ko'rsatib bergan. Bugungi kunda O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi murossasiz siyosati Berdaq kabi mutafakkirlarning adolat haqidagi o'gitlariga ma'naviy jihatdan tayanadi.

Manba asosidagi tahlil: Siyosatshunos olimlarning tadqiqotlarida qayd etilishicha: *"Klassik adabiyotdagi adolatli shoh obrazi — bu bugungi kundagi qonun ustuvorligi va ochiqlik siyosatining badiiy ko'rinishidir"* [7].

3. BERDAQ MEROSINI TARG'IB ETISHNING INNOVATSION USULLARI VA AMALIY TAVSIYALAR

3.1. Raqamli texnologiyalar orqali ma'naviy merosni ommalashtirish

Bugungi globalashuv davrida Berdaq ijodini yoshlar ongiga yetkazish uchun an'anaviy usullar bilan birga innovatsion yondashuvlar zarur. Tadqiqotimiz davomida shoirning ijtimoiy adolat haqidagi g'oyalarini targ'ib qilishning quyidagi mexanizmlarini taklif etamiz:

1. **"Berdaq hikmatlari" mobil ilovasi:** Shoirning ijtimoiy-axloqiy va huquqiy qarashlarini o'z ichiga olgan, o'zbek, qoraqalpoq va ingliz tillarida ishlaydigan interaktiv platforma yaratish. Bu yoshlarga shoir asarlarini tushunishda lug'at va sharhlar bilan yordam beradi.

2. **QR-kodli "Adolat xiyobonlari":** Shahar va tumanlar markazlarida Berdaqning adolat haqidagi misralari tushirilgan va audio-shakliga havola beruvchi QR-kodli panolarni o'rnatish.

Ilmiy asoslash: Zamonaviy pedagogika fanlari doktori J.Yo‘ldoshev ta’kidlaganidek: *"Klassik merosni zamonaviy texnologiyalar bilan sintez qilish — milliy tarbiyaning eng samarali usulidir"* [8].

3.2. Ta’lim tizimida fanlararo integratsiya

Berdaq ijodini nafaqat adabiyot darslarida, balki "Tarbiya", "Davlat va huquq asoslari" fanlarida ham o‘rganish maqsadga muvofiq. Shoirning "Omonkeldi" dostoni yoki "Solliq" she’ri orqali o‘quvchilarga korrupsiyaning zarari va adolatning ahamiyatini tushuntirish mumkin.

XULOSA

XIX asr qoraqalpoq adabiyotining buyuk mutafakkiri Berdaq G‘arg‘abay o‘g‘li ijodini ijtimoiy adolat konsepsiyasi doirasida tadqiq etish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

1. **Berdaq – Ijtimoiy realistik maktab asoschisi:** Shoir o‘z asarlarida shunchaki epik tasvir bilan cheklanmay, jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish, huquqsizlik va soliq tizimidagi adolatsizliklarni "badiiy diagnostika" qilgan. Uning "Solliq" va "Buzilmadi" she’rlari o‘z davrining ijtimoiy-huquqiy xaritasi bo‘lib xizmat qiladi.

2. **Inson qadri – Markaziy kategoriya:** Berdaq falsafasida insonning ijtimoiy kelib chiqishi emas, balki uning ma’naviy qiyofasi va jamiyatga foydasi ustuvor hisoblangan. Bu g‘oya Yangi O‘zbekistonning "Inson qadri uchun" tamoyili bilan nafaqat ma’naviy, balki funksional jihatdan ham hamohangdir.

3. **Adolatli davlat boshqaruvi modeli:** Shoir orzu qilgan "Adolatli shoh" timsoli – bu bugungi demokratik jamiyatdagi "Xalqchil davlat boshqaruvi"ning ilk ko‘rinishidir. Berdaq g‘oyalari zamonaviy rahbarlar uchun o‘ziga xos ma’naviy "etika kodeksi" vazifasini o‘tashi mumkin.

4. **Ma’naviy-huquqiy meros uzviyligi:** Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Berdaq merosini o‘rganish yoshlarda huquqiy ong va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishda eng samarali vositalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Berdaq G'arg'abay o'g'li shunchaki o'tmish shoiri emas, balki asrlar osha o'z dolzarbligini yo'qotmagan adolat va hurlat kuychisidir. Uning merosini asrab-avaylash va tadqiq etish milliy davlatchiligimizning ma'naviy asoslarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sagitov I. Berdaq — xalq shoiri. — Nókis: Qaraqalpaqstan, 1984. — B. 12].
2. Maqsetov Q. Qaraqalpaq jiraw-shayırları. — Nókis: Bilim, 1991. — B. 56].
3. Dawqaraev N. Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı. — Nókis: Qaraqalpaqstan, 1995. — B. 88].
4. Bahodirova S. Qaraqalpaq ádebiyatında hayallar obrazı. — Nókis: Bilim, 2002. — B. 34].
5. Xoshmanov J. Berdaq dostonları poetikası. — Nókis: Qaraqalpaqstan, 2008. — B. 112].
6. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. — Toshkent, 2023. — №12. — B. 4].
7. Qoraqalpog'iston Respublikasining ijtimoiy-siyosiy tarixi. — Nókis: Bilim, 2015. — B. 210].
8. Yo'ldoshev J. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — B. 76].